

บทที่ ๕

แนวคิดทางจริยศาสตร์

ในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์ความหมายของภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภายในขอบเขตของแนวคิดทางจริยศาสตร์ ซึ่งประเด็นที่นำมาเป็นกรอบในการศึกษา ได้แก่

- ๑) แนวคิดเรื่องอุดมคติในชีวิตของมนุษย์
- ๒) แนวคิดเรื่องมาตรฐานแห่งความประพฤติทางจริยธรรมของมนุษย์

สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนัง ได้จำกัดขอบเขตในการศึกษาวิเคราะห์เฉพาะเนื้อหาทางจริยศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเท่านั้น

๕.๑ แนวคิดเรื่องอุดมคติในชีวิตของมนุษย์ในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

แนวคิดประเด็นนี้มีสิ่งที่จะศึกษา คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้สื่อถึงแนวคิดเกี่ยวกับปัญหาเรื่องอุดมคติในชีวิตของมนุษย์ไว้หรือไม่อย่างไร หากสื่อไว้จะเป็นอุดมคติสูงสุดในชีวิตของมนุษย์

ตามระบบปรัชญาสากลของตะวันตกมีกรอบแนวคิดเรื่องอุดมคติในชีวิตของมนุษย์ จำแนกเป็น ๓ แนวคิด คือ

๑) **แนวคิดสุขนิยม** ถือว่า อุดมคติในชีวิตของมนุษย์คือ ความสุข (Pleasure) โดยมีข้อเท็จจริงทางจิตวิทยาว่า พฤติกรรมของมนุษย์ล้วนมีที่มาจากแรงผลักดันในความปรารถนาเพื่อให้ได้มาซึ่งความพึงพอใจหรือความสุขและหลีกเลี่ยงความทุกข์ สำหรับแนวทางในการแสวงหาความสุขนั้นมี ๒ แบบ คือ การมุ่งแสวงหาความสุขหรือความดีตามความพึงพอใจให้แก่ตัวเอง ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์ทุกคนชอบสุข แต่ในขณะเดียวกันก็เกลียดทุกข์ จึงได้พยายามแสวงหาสิ่งดีที่สุดในชีวิตให้แก่ตัวเอง และอีกแบบ มนุษย์ควรมุ่งแสวงหาความสุขหรือความดีเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับประโยชน์สุขมากกว่าทำเพื่อตัวเอง

๒) **แนวคิดปัญญานิยม** ถือว่า ความสุขไม่ได้เป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง ค่าของความสุขอยู่ที่ทำให้มนุษย์แสวงหาปัญญาความรู้ได้เพิ่มขึ้นเท่านั้น อุดมคติในชีวิตของมนุษย์จึงไม่ใช่อยู่ที่ความสุข แต่การอยู่ที่มีปัญญาความรู้ เพราะด้วยการมีปัญญาความรู้จะช่วยพัฒนายกระดับจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้นได้ และช่วยให้มนุษย์เข้าใจความเป็นจริงของชีวิตของตัวเองได้มากขึ้น

๓) แนวคิดวิมุตตินิยม ถือว่า อุดมคติในชีวิตของมนุษย์คือความสงบของจิตใจ หรือการหลุดพ้นไปจากความสุขและความทุกข์ ด้วยวิธีการควบคุมความอยากความต้องการ เพราะเมื่อมนุษย์ไม่มีความปรารถนาอยากได้อะไรแล้ว จิตใจของมนุษย์ย่อมสงบ โอกาสของความสุขและความทุกข์ก็ไม่อาจเกิดขึ้นมาได้ วิมุตตินิยมได้พยายามชี้ให้เห็นว่า ต้นเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์แท้จริงคือ ความต้องการอยากได้ความสุขแล้วไม่ได้สมปรารถนา ซึ่งวิธีหลีกเลี่ยงไปจากความทุกข์ที่ดีที่สุดจึงไม่ได้อยู่ที่ การดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่ตนอยากได้มาตอบสนองความต้องการทุกอย่างให้ได้ครบถ้วนตามความอยากของตน ซึ่งไม่มีทางเป็นไปได้ แต่วิธีที่น่าจะเป็นไปได้ที่สุด ควรอยู่ที่การลดความอยากความต้องการของตัวเองให้เหลือน้อยที่สุด หรือขจัดความอยากนั้นให้หมดสิ้นไป

เรื่องบารมีในภาพจิตรกรรม ฝาผนัง

หากพิจารณาภาพจิตรกรรมฝาผนังเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับอุดมคติในชีวิต ตัวอย่างเช่น ภาพพระพุทธรูปประวัติ ภาพทศชาติชาดก และภาพมหาชาติชาดก ได้สื่อให้เห็นถึงอุดมคติในชีวิตของมนุษย์ที่มนุษย์พยายามมุ่งไปสู่ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิดที่ว่า ชีวิตประกอบอยู่ด้วยความสุขและความทุกข์ จึงได้พยายามแสวงหาสิ่งมีค่าต่างๆ เพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นไปจากความสุขและความทุกข์นั้น ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ละเลยในการหาความสุขที่ไม่เป็นการเบียดเบียนตัวเองและผู้อื่น ซึ่งถือเป็นวิธีการที่จะนำมนุษย์ไปสู่เป้าหมายได้

จากการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในส่วนของภาพพระพุทธรูปประวัติ ภาพทศชาติชาดก และภาพมหาชาติชาดก พบว่า เป็นภาพที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในอดีตชาติเมื่อครั้งยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอยู่ การบำเพ็ญบารมีในแต่ละชาติของพระโพธิสัตว์นั้น ประกอบด้วยบารมี ๑๐ ประการ โดยเรียงลำดับตามเนื้อเรื่องของภาพจิตรกรรมฝาผนัง คือ เนกขัมมบารมีเสวยพระชาติเป็นพระเตมีย์สารของภาพเป็นแสดงถึงการเห็นโทษภัยของโลกียทางยังเกี่ยวข้องอยู่ ทำให้พระเตมีย์ปรารถนาที่จะหลุดพ้นไปจากรูปแบบชีวิตทางโลกย์ แม้ต้องทนทุกข์ก็ยอมเพื่อให้ได้ออกบวชหรือหลีกเลี่ยงไปจากชีวิตทางโลกย์ (ภาพที่ ๘๔)

วิริยบารมีเสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก สารของภาพแสดงภาพของพระมหาชนกเรือสำเภาแตกกลางมหาสมุทร แต่พระมหาชนกก็ไม่ยอมพ่ายแพ้ต่ออุปสรรค แม้จะยากลำบากถึงแก่ชีวิต ก็ไม่ละความเพียรพยายามเพื่อจะผ่านพ้นอุปสรรคนั้นไปได้ ด้วยการว่ายน้ำอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร จนในที่สุดนางมณีเมขลาก็เข้ามาช่วย (ภาพที่ ๘๕)

เมตตาบารมีเสวยพระชาติเป็นพระสุวรรณสาม สารของภาพสื่อถึงการมีเมตตาต่อผู้ที่แม้จะทำร้ายตนจนถึงแก่ความตาย ก็ยังมีเมตตาให้อภัยต่อผู้นั้นได้ (ภาพที่ ๘๖)

อธิษฐานบารมีเสวยพระชาติเป็นพระเนมิราช สารของภาพได้เสนอภาพเปรียบเทียบระหว่างเมืองสวรรค์กับเมืองนรก ซึ่งทำให้ชีวิตหลงอยู่ในความสุขและความทุกข์ทรมานวนเวียนอยู่ในสองภุมินี นัยของภาพได้สื่อถึงคุณธรรมความดีที่มนุษย์ได้ทำไปนั้นย่อมมีผลอยู่ในตัวของมันเอง ไม่ว่าจะเป็นการทำดี (สวรรค์) หรือทำชั่ว (นรก) ย่อมเป็นสิ่งกำหนดตัวของการกระทำนั่นเอง (ภาพที่ ๘๗)

ปัญญาบารมีเสวยพระชาติเป็นพระมหोสถ สารของภาพแม้จะแสดงภาพการสงครามระหว่างกษัตริย์สองเมืองที่ขัดแย้งกัน แต่ด้วยการใช้สติปัญญาก็สามารถรักษาชีวิตผู้คนช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นภัยได้ โดยไม่ต้องใช้กำลังอาวุธ (ภาพที่ ๘๘)

ศีลบารมีเสวยพระชาติเป็นพญานาคูริทัต สารของภาพคือการรักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์ โดยไม่คิดทำร้ายผู้อื่นแม้ผู้นั้นจะคิดทำร้ายตนก็ตาม ก็ไม่ยอมละเมิดศีลคิดทำร้ายตอบแม้จะทำได้ก็ตาม แต่กลับยอมให้อภัยแก่ผู้นั้น (ภาพที่ ๘๙)

ขันติบารมีเสวยพระชาติเป็นพระจันทรกุมาร สารของภาพแสดงถึงการมีความอดทนอดกลั้น ไม่โกรธแค้นตอบหรือไม่คิดทำร้ายคืน แก่ผู้ที่คิดทำร้ายตนให้ถึงแก่ชีวิต (ภาพที่ ๙๐)

อุเบกขาบารมีเสวยพระชาติเป็นพระพรหมนารถ แสดงภาพของพระพรหมนารถเสด็จหามาจากพรหมโลกลงมาพบพระนางจุลราชธิดาของพระเจ้าอังคตราช เพื่อมาสั่งสอนตักเตือนให้พระเจ้าอังคตราชละเว้นอคติให้ทรงเห็นผลของบาปบุญคุณโทษ (ภาพที่ ๙๐)

สัจจบารมีเสวยพระชาติเป็นพระวิรูปบัณฑิต สารของภาพแสดงการรักษาความสัตย์ที่วิรูปบัณฑิตให้ไว้แก่บุณณกษัตริย์ แม้รู้ว่ายว่บุณณกษัตริย์คิดทำร้ายชีวิตตน ก็ไม่คิดผิดคำสัตย์ แต่ยอมรักษาสัจจะยิ่งชีวิต กล่าวคือถือ คุณธรรมความดียิ่งกว่าชีวิตตน (ภาพที่ ๙๑)

ทานบารมีเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร สารของภาพคือการยอมสละทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นทานแก่ทุกคน แม้แต่ชีวิตตนก็ยอมสละให้เป็นทานได้ เพราะสิ่งเหล่านี้จะเป็นทางขัดขวางจุดหมายของตนที่กำลังมุ่งไปสู่หากไม่ละไป ซึ่งการสละได้เสียแล้วก็เป็นหนทางพาตนไปสู่จุดหมายที่ตนมุ่งหวังได้ (ภาพที่ ๙๒-๑๐๑)

ในการบำเพ็ญบารมีในแต่ละชาติของพระโพธิสัตว์นั้น ก็คือการสร้างสมบารมีเพื่อพัฒนาระดับจิตใจ และเพื่อเพิ่มพูนปัญญาความรู้ ทั้งนี้โดยมีจุดหมายก็เพื่อมุ่งไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์และความทุกข์ในชีวิตนั่นเอง

ดังนั้น หากวิเคราะห์ถึงแนวคิดเรื่องอุดมคติของชีวิตที่มนุษย์ควรมุ่งไปสู่ ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าวมานั้น ก็คือ การเข้าใจในความเป็นไปหรือความเป็นจริงของชีวิตว่า ความสุขเป็นเพียงมายา ทรายที่มนุษย์ยังมุ่งแสวงหาเพียงความสุขหรือลุ่มหลงอยู่กับการแสวงหาความสุขแต่เพียงอย่างเดียว มนุษย์ก็จะมีวันหลุดพ้นไปจากความทุกข์ได้ ทั้งนี้เพราะความสุขและความทุกข์เป็นสองด้านของสิ่งเดียวกัน การหลุดพ้นไปจากความทุกข์จึงไม่ใช่อยู่ที่การมุ่งแสวงหาความสุขเป็นจุดหมายของชีวิต แต่อยู่ที่การควบคุมความอยากความต้องการของตนเอง คือวิธีการจัดการความทุกข์ที่ดีกว่าการมุ่งแต่แสวงหาความสุข ทั้งนี้เพราะความสงบของจิตใจนั้นไม่เพียงแต่จะทำให้เราพบกับความสุขที่แท้จริงสำหรับตัวเราเอง แต่ยังส่งผลเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย เช่น การบริจาคทานแก่ผู้คนต่างๆ ของพระเวสสันดรนั้น ก็คือความพยายามควบคุมความอยากความต้องการของตนซึ่งไม่เพียงแต่ตนเองจะได้รับประโยชน์เป็นความสุขความพึงพอใจโดยตรงเท่านั้น แต่ก็ยังส่งผลให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์พร้อมกันไปด้วย ในขณะเดียวกันนั้นการบริจาคทานของพระเวสสันดรโดยการเสียสละสิ่งที่ตนครอบครองอยู่ ก็ถือเป็นหนทางหนึ่งที่มีไปสู่การมีปัญญาเพื่อพัฒนาระดับจิตใจให้ชีวิตดียิ่งขึ้น

เรื่องความชั่วในภาพจิตรกรรมฝาผนัง

สำหรับในส่วนของภาพมารผจญ ซึ่งเป็นเรื่องที่ผูกเขียนขึ้นตามคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ตอนมารวิชัยปริวรรต ซึ่งเป็นเหตุการณ์ช่วงขณะที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อพระสัมมาสัมโพธิญาณจนใกล้ตรัสรู้ นั่น พระยาวัสวดีมาร ซึ่งเป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี อันเป็นสวรรค์ชั้นสูงสุดในลำดับเทวภูมิ ๖ แต่เป็นฝ่ายมารหรือฝ่ายกิเลสตัณหา เกรงว่าพระพุทธองค์จะหลุดพ้นไปจากบ่วงอำนาจของตน จึงได้ยกกองทัพเสนาพร้อมเหล่าไพร่พลมารที่มีฤทธิ์ร้ายด้วยประการต่างๆ หมายจะมาขัดขวางและมุ่งทำร้ายให้พระพุทธองค์ทรงล้มเลิกความเพียรเสีย ทำให้เหล่าบรรดาเทพที่มาห้อมล้อมเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ทั้งหมื่นจักรวาลในขณะนั้นหวาดกลัว ต่างก็พากันเหาะหนีกระจัดกระจายไปจนสิ้น เหลือไว้เพียงพระพุทธองค์เท่านั้นที่ต้องผจญกับเหล่ามารเพียงผู้เดียว แต่พระองค์ก็ได้ทรงหวั่นไหวหวาดกลัวประการใด ทรงมีพระสติมั่นคงพิจารณาพระบารมีทั้งสิบเมื่อครั้งได้ทรงบำเพ็ญเพียรมาแต่อดีตชาติอย่างแก่กล้า แล้วอธิษฐานจิตขอให้พระแม่ธรณีมาเป็นพยานแห่งพระบารมี พระแม่ธรณีได้ปรากฏกายขึ้นพร้อมกับปีนมวยผมให้น้ำทักษิโณทกหมายแทนพระบารมีเป็นกระแสน้ำไหลออกมาท่วมเหล่ามารจนพ่ายไปหมดสิ้น

ในด้านการจัดองค์ประกอบต่างๆ ของภาพมารผจญ ส่วนใหญ่จะประกอบด้วย ภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งปางสมาธิหรือปางมารวิชัยบนฐานรัตนบัลลังก์อยู่กลางภาพ ภาพเทพที่เหาะหนีพระยามารเขียนแยกออกไปต่างหากโดยคั่นภาพด้วยเส้นลึนเทาอยู่ด้านบนของภาพ ภาพของพระแม่ธรณีซึ่งอยู่ใต้ฐานรัตนบัลลังก์ของพระพุทธเจ้ากำลังยืนหรือนั่งปีนมวยผม และภาพของพระยาวัสวดีมารที่ข้างศรีเมฆัล แวดล้อมด้วยเสนาไพร่พลมารรูปร่างหน้าตาต่างๆ มาผจญทางเบื้องซ้ายของภาพพระพุทธเจ้า แสดงภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อน ส่วนทางเบื้องขวาเป็นภาพของหมู่มารถูกน้ำท่วม และพระยาวัสวดีมารพนมมือถวายความเคารพแสดงความพ่ายแพ้ต่อพระพุทธองค์ มีข้อที่น่าสนใจก็คือ ภายในภาพของหมู่มารนั้น นอกจากจะมีภาพของเหล่ายักษ์ชายหญิง ภาพคนที่มีใบหน้าเป็นสัตว์ และภาพของสัตว์ร้ายชนิดต่างๆ ที่หมายแทนกิเลสความชั่วร้ายทั้งหลายแล้ว ยังมีภาพของชาวต่างชาติ เช่น ภาพของคนจีน ภาพแขกโปกผ้าหรือไต้หวัน และภาพฝรั่งตะวันตกปรากฏรวมอยู่ในภาพหมู่มารด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติของคนไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีต่อชาวต่างประเทศขณะนั้น มีลักษณะเป็นภาพเชิงเปรียบเทียบ ระหว่างคุณธรรมที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์กับความเป็นจริงของโลกและจักรวาลในระดับภาวะอื่น กล่าวคือ เป็นภาพที่นำเสนอโลกในลักษณะอุดมคติ ทั้งภาพของตัวบุคคล ภาวะของห้วงเวลาและสถานที่ (อวกาศ) ซึ่งไม่ได้แสดงสภาพของสิ่งที่มีปรากฏได้ในโลกธรรมชาติ แต่เป็นการสื่อให้เห็นถึงสภาวะความจริงอย่างหนึ่งที่อยู๋ภายในจิตของพระพุทธองค์ โดยอาศัยรูปธรรมของภาพมารและพระแม่ธรณีเป็นสื่อ เพื่อแสดงความขัดแย้งหรือการต่อสู้กันเองในจิตใจระหว่างกิเลสตัณหาและความปรารถนาในพุทธภูมิ

นอกจากนี้ การใช้ภาพพระพุทธเจ้ากับภาพพญามารในภาพมารผจญนั้น ก็เป็นการชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าก็คือตัวแทนของความดีสูงสุด ในขณะที่ภาพของพญามารและหมู่มารทั้งหลายนั้น เป็นตัวแทนของความชั่วร้ายต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคขัดขวางความดีของมนุษย์ การใช้ภาพพระพุทธเจ้าและภาพของมารในภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความคิดที่ว่า ความดีและความชั่วเป็นสิ่งที่อยู่จริง

การกล่าวถึงมารที่ปรากฏในพุทธปรัชยานั้น หมายถึง “สิ่งที่มีอำนาจให้ตายจากคุณความดีหรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ สิ่งซึ่งล้างผลาญคุณความดี ตัวการที่กำจัดหรือขัดขวางบุคคลมิให้บรรลุผลสำเร็จอันดีงาม”^๑ โดยมารตามความหมายดังกล่าวนี้ ท่านจำแนกออกเป็น ๕ ประเภทด้วยกัน^๒ คือ

- ๑) ชันธมาร มารคือขันธ ๕ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) ชันธ ๕ เป็นมารเพราะเป็นรากฐานของอุปสรรคและความชั่ว อันตัดทอนโอกาสไม่ให้บุคคลบำเพ็ญคุณความดีได้เต็มที่
- ๒) อภิสังขารมาร มารคืออภิสังขาร อภิสังขารเป็นมาร เพราะเป็นตัวปรุงแต่งกรรม นำให้เกิดชาติ ชรา อันเป็นกรรมที่ต่อเนื่องกันไป เป็นตัวขัดขวางไม่ให้บุคคลหลุดพ้นไปจากความทุกข์
- ๓) กิเลสมาร มารคือกิเลส ความโลภ ความอยาก ความปรารถนา ความโลภ ความหลง หรือความโกรธเป็นมาร เพราะเป็นตัวกำจัดหรือขัดขวางความดี ทำให้บุคคลประสบกับความทุกข์ ไปไม่ถึงทางแห่งความดี
- ๔) มัจจุมาร มารคือความตาย ความตายเป็นมาร เพราะเป็นตัวตัดโอกาสที่จะก้าวหน้าต่อไปในคุณความดีทั้งหลาย “...ความตายทำลายทุกสิ่งในชีวิต บางทีกำลังก้าวหน้าในชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม ก็มาด่วนตายเสียก่อน ความตายจึงตัดโอกาสดีๆ ในชีวิต”^๓
- ๕) เทวปุตตมาร มารคือเทพบุตร

สำหรับมารในลักษณะที่ห้านี้ คือ จอมเทพผู้หนึ่งซึ่งเสวยสุขอยู่ในสวรรค์ชั้น “ปรนิมมิตวสวัตติ” การกล่าวว่า เทพบุตรนี้ได้ชื่อว่ามีมาร เพราะเป็นผู้ก่อให้เกิดความขัดข้องจนกระทั่งถึงทำลายผู้ที่พยายามจะข้ามห้วงแห่งความทุกข์ และผู้คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งบุคคลไว้มิให้ล่วงพ้นจากแดนอำนาจครอบงำของตน โดยชักจูงให้ลุ่มหลงอยู่ในกามสุข ละเลยซึ่งทางแห่งความดี

กล่าวโดยสรุปก็คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เช่น ภาพทศชาติ ภาพพระพุทธรูปประวัติมารผจญที่นำมาเป็นตัวอย่างการวิเคราะห์ได้สื่อความคิดเกี่ยวกับคุณธรรมหรือความดี เช่น ความเพียรพยายาม (วิริยะบารมี) ของพระมหาชนกที่พยายามเอาชนะอุปสรรคในชีวิต คุณธรรมหรือความดีที่มนุษย์มีต่อผู้อื่นหรือสังคม เช่น การบริจาคทาน (ทานบารมี) ของพระเวสสันดรที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ซึ่งถือเป็นหน้าที่ของมนุษย์ด้วยกันที่พึงจะมีต่อกัน และคุณธรรมความดีที่มนุษย์พึงเอาชนะต่อสิ่งที่มีอยู่ในโลกและจักรวาลในฐานะเป็นตัวคอยขัดขวางทางแห่งความ

^๑ พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์* (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๐), หน้า ๑๔๒.

^๒ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, *วาระสุดท้ายของพระพุทธองค์* (พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๓), หน้า ๗๑-๗๒. ดูเปรียบเทียบกับ พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์*, หน้า ๑๔๒.

^๓ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, *วาระสุดท้ายของพระพุทธองค์*, หน้า ๗๒.

^๔ อุดม รุ่งเรืองศรี, *เทวดาพุทธ* (เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓), หน้า

ดีสูงสุดของมนุษย์ เช่น ภาพเรื่องพระเนมิราชชาดก ซึ่งแสดงเป็นภาพของพระเนมิราชอยู่ในเมืองสวรรค์และในเมืองนรก กำลังเที่ยวชมสภาพของความเป็นไปในเมืองนรก และเมืองสวรรค์ ได้สื่อแนวคิดที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างแนวคิดต่างๆ เกี่ยวกับอุดมคติของชีวิต ซึ่งไม่ได้ถือว่า ความสุข ปัญญาความรู้ ความสงบสุขของจิตใจเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น คือสิ่งที่มนุษย์ควรแสวงหามากที่สุด ตรงข้ามทุกสิ่งทุกอย่างต่างก็ล้วนมีคุณค่าที่มนุษย์ควรแสวงหาทั้งสิ้น แต่ทั้งนี้ต้องเป็นไปโดยไม่ติดยึดกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากเกินไป จนทำให้เกิดความลุ่มหลงแล้วละเลยในการแสวงหาสิ่งมีค่าอื่นๆ ที่ควรแสวงหาไป

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ในทางจริยศาสตร์แล้วภาพจิตรกรรมฝาผนังได้สื่อแสดงให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องการบำเพ็ญบารมี โดยอาศัยการสื่อผ่านออกมาทางเรื่องราวของภาพพระพุทธรูปประวัติ ภาพชาดก ตลอดจนภาพพระอดีตพุทธเจ้า ภาพพระปัจเจกพุทธเจ้า ภาพพระอนุพุทธประวัติ และประวัติของพระเถรี อุบาสก และอุบาสิกา ซึ่งภาพเหล่านี้ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงคุณความดีในด้านต่างๆ ที่มนุษย์ได้ทำไว้ โดยที่อุดมคติในชีวิตที่ทำให้มนุษย์บรรลุสู่หรือเข้าถึงได้นั้น จะต้องประกอบด้วยบารมีหรือคุณธรรม ๑๐ ประการ คือเนกขัมมบารมี วิริยบารมี เมตตาบารมี อธิษฐานบารมี ปัญญาบารมี ศีลบารมี ขันติบารมี อุเบกขาบารมี สัจจบารมี และทานบารมีเช่น การบริจาคซึ่งไม่ได้หมายความว่าเพียงให้บริจาคทรัพย์ อันเป็นการให้ทานในชั้นธรรมดาเท่านั้น แต่หมายถึงการยอมสละแม้กระทั่งชีวิตของตัวเองให้เป็นทาน ซึ่งด้วยการกระทำเช่นนั้นเท่านั้นมนุษย์จึงจะสามารถบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตได้นั้น ก็คือ ความหลุดพ้นไปจากความทุกข์

๕.๒ แนวคิดเรื่องมาตรฐานแห่งความประพฤติทางจริยธรรมของมนุษย์ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

แนวคิดเรื่องมาตรฐานแห่งความประพฤติของมนุษย์มีประเด็นในการศึกษาในทางจริยศาสตร์ว่า เรามีอะไรเป็นเกณฑ์ที่จะใช้เป็นมาตรฐานในการตัดสินปัญหาทางจริยธรรมได้บ้าง และเราจะใช้มาตรฐานนั้นในการตัดสินได้อย่างไร คำตอบปัญหานี้มีแนวคิดอยู่ ๒ แนวคิด คือ

๑) **แนวคิดแบบสัมพัทธนิยม** เป็นแนวคิดที่ยอมรับในความหลากหลายแตกต่างกันของมาตรฐานทางจริยธรรม ซึ่งไม่ได้ถือว่ามีความเพียงมาตรฐานเดียวที่สามารถนำไปใช้ได้โดยทั่วไป แต่ถือว่ามาตรฐานทางจริยธรรมมีอยู่มากมายแตกต่างกันออกไป ซึ่งมีความเหมาะสมกับการตัดสินปัญหาทางจริยธรรมของบุคคลแต่ละคนและสังคมเฉพาะกรณี แนวคิดสัมพัทธนิยมจำแนกออกเป็น สัมพัทธนิยมส่วนบุคคล ถือว่า มาตรฐานทางจริยธรรมขึ้นอยู่กับบุคคลแต่ละคน และสัมพัทธนิยมทางสังคม ถือว่า การประพฤติปฏิบัติทางจริยธรรมต้องขึ้นอยู่กับมาตรฐานของสังคมแต่ละวัฒนธรรมที่มนุษย์สังกัดอยู่เป็นตัวตัดสินทางจริยธรรมเช่น จารีตประเพณี หรือกฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ทางสังคม

๒) **แนวคิดแบบสัมบูรณ์นิยม** เป็นแนวคิดที่ถือว่ามาตรฐานทางจริยธรรมต้องมีเพียงมาตรฐานเดียวเท่านั้น และต้องเป็นสากลสามารถนำไปใช้ตัดสินปัญหาต่างๆ ทางจริยธรรมได้กับทุกคนและทุกสังคมโดยไม่มีเงื่อนไข

หากตั้งคำถามว่า อะไรคือมาตรฐานแห่งความประพฤติทางจริยธรรมของมนุษย์ที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง คำตอบที่จะได้ก็คือ ความประพฤติของของพระพุทธเจ้าในภาพพระพุทธประวัติ ภาพทศชาติชาดก และภาพพระอริยสงฆ์ที่แสดงถึงคุณธรรมหรือแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติของพระองค์โดยผ่านออกมาเป็นภาพที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งต่างๆ นั่นเอง คือมาตรฐานทางจริยธรรม หรือความประพฤติที่สามารถถือเป็นแบบอย่างของความดีได้

มาตรฐานความประพฤติทางจริยธรรมแบบสัมพัทธนิยมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง

สัมพัทธนิยมคือลัทธิทางปรัชญาจริยศาสตร์ที่ถือว่า ค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีค่าแน่นอนอยู่ในตัวเอง แต่ขึ้นอยู่กับสิ่งอื่นหรือผู้อื่นมาเป็นตัวตัดสิน แยกออกเป็น มาตรฐานทางจริยธรรมย่อมขึ้นอยู่กับตัวของมนุษย์เป็นผู้ตัดสินด้วยตัวของมนุษย์เอง และมาตรฐานทางจริยธรรมไม่ได้ขึ้นกับการตัดสินของมนุษย์ หากแต่ขึ้นอยู่กับกฎระเบียบทางสังคม หรือจารีตประเพณีมาเป็นตัวตัดสิน

ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง เช่นภาพพระพุทธประวัติ การถือเอามาตรฐานของมนุษย์มาเป็นตัวตัดสินทางจริยธรรมนั้นสามารถเป็นไปได้ตามความเหมาะสมของตัวมนุษย์เอง หากว่าการตัดสินนั้นไม่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียนผู้อื่นและตนเอง แต่เป็นไปเพื่อทำให้ตนเองและผู้อื่นมีความสุข เช่น ภาพตอนเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ซึ่งเป็นการตัดสินของตัวเจ้าชายสิทธัตถะเองว่าอะไรคือความดีสำหรับพระองค์ แต่ในภาพเดียวกันนี้ ก็ได้แสดงให้เห็นด้วยว่า มีภาพของพระยามารมาขัดขวางไม่ให้เจ้าชายสิทธัตถะออกบวช ด้วยเพราะเห็นว่าการมีความสุขกับรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสนั้น มีค่ามากกว่าการออกบวชของเจ้าชายสิทธัตถะซึ่งมีแต่ความน่าเบื่อหน่าย (ภาพที่ ๘ ภาพที่ ๗๐ และภาพที่ ๑๐๓) ภาพนี้ได้แสดงถึงว่า ค่าทางจริยธรรมขึ้นอยู่กับตัวของมนุษย์เองเป็นผู้ตัดสิน ใครเห็นสิ่งใดว่าดีมันก็ดีสำหรับตัวเขา ใครเห็นว่าไม่ดีมันก็ไม่ดีสำหรับตัวเขา เช่นเดียวกับการถือกฎเกณฑ์ทางสังคมมาเป็นมาตรฐานทางจริยธรรมก็ย่อมจะสอดคล้องกับสังคมแต่ละสังคมที่มนุษย์สังกัดอยู่ ไม่ว่าจะโลกไหน ภาพภูมิใด ก็ย่อมจะต้องมีมาตรฐานทางจริยธรรมเป็นตัวกำหนดอยู่โดยภาวะของตัวมันเอง เช่น ภาวะภาพแห่งเทพยดามีมาตรฐานทางศีลธรรมที่สูงกว่ามาตรฐานทางจริยธรรมของมนุษย์ ซึ่งจะใช้มาตรฐานทางจริยธรรมในภาวะของเทพมาตัดสินภาวะของมนุษย์ย่อมเป็นไปได้ และเช่นเดียวกับมาตรฐานภาวะของมนุษย์ในทางจริยธรรมก็ย่อมจะนำไปใช้กับสัตว์ไม่ได้เพราะเป็นสิ่งที่อยู่ในภาวะที่ต่างกัน การแสดงภาพของจิตรกรรมฝาผนังในเรื่องมาตรฐานทางจริยธรรมจึงเป็นการสื่อแสดงแนวคิดทางจริยศาสตร์ในมิติเชิงซ้อน ซึ่งประกอบด้วยภาพภูมิต่างๆ ที่แสดงถึงมาตรฐานทางจริยธรรมของสิ่งมีชีวิตในภาพภาวนานั้นด้วย

มาตรฐานความประพฤติทางจริยธรรมแบบสัมบูรณ์นิยมที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง

สัมบูรณ์นิยมคือลัทธิทางปรัชญาจริยศาสตร์ที่ถือว่า ค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่มีความแน่นอนอยู่ในตัวของมันเอง ไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใดหรือผู้ใดมาเป็นตัวตัดสิน ในเรื่องค่าและการตัดสินทางจริยธรรมจึงให้ถือเหตุผลและความเป็นจริงเป็นหลัก โดยคำนึงถึงว่าการกระทำหรือความพฤติกรรมใดในส่วนตน หรือในเชิงสังคมใดบ้างที่สอดคล้องกับความเป็นจริง หากไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง แม้สังคมและบุคคลใดจะยอมรับก็ตาม ก็ไม่ได้หมายความว่า

การกระทำนั้นจะถือเป็นความถูกต้องดีงาม เช่นการฆ่าสัตว์แม้เราจะฆ่าเพื่อปกป้องตัวเองให้พ้นจากอันตรายที่สัตว์ตัวนั้นจะทำร้ายเรา หรือฆ่าเพื่อนำมาเป็นอาหารซึ่งเป็นประโยชน์และก่อให้เกิดความสุขแก่ตัวเรากก็ตาม แต่การฆ่าก็คือการฆ่า ไม่ว่าจะทำลงไปด้วยวัตถุประสงค์ใดก็ตาม ก็ยังถือว่าเป็นการกระทำที่ขัดกับความเป็นจริงหรือผิดศีลธรรมอยู่นั่นเอง ซึ่งเมื่อนำเอาความเป็นจริงของความถูกต้องทางศีลธรรมมาเป็นเกณฑ์ตัดสินแล้ว จะเห็นได้ว่า การกระทำต่างๆ ในส่วนของมนุษย์และสังคมของมนุษย์นั้น จะมีความขัดแย้งกับความเป็นจริงมากกว่าจะสอดคล้อง ซึ่งเมื่อนำเอามาตรฐานความเป็นจริงมาตัดสินแล้ว การกระทำที่เราเห็นโดยทั่วไปนั้น ล้วนแต่เป็นการกระทำที่ขัดแย้งความถูกต้องที่ควรจะเป็นทั้งสิ้น

พิจารณาในภาพจิตรกรรมฝาผนัง ถือเป็นสื่อในรูปแบบของภาพเขียนที่นอกจากแสดงให้เห็นถึงความงามแล้วยังแสดงให้เห็นถึงความดีในลักษณะที่เป็นอุดมคติด้วย ตัวอย่างเช่น ภาพพระพุทธประวัติ ภาพทศชาติชาดก และภาพมหาชาติชาดก ซึ่งเนื้อหาของภาพแสดงให้เห็นค่าทางจริยธรรมไม่ได้ขึ้นอยู่กับตัวของมนุษย์ แม้มนุษย์จะเป็นผู้เลือกได้ในการกระทำของตนก็ตาม ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามหลักของความเป็นจริงของชีวิต เช่น ภาพพระเนมิราชชาดก สาระของภาพได้เสนอภาพเปรียบเทียบระหว่างเมืองสวรรค์กับเมืองนรก ซึ่งเมืองสวรรค์ถือเป็นแดนของความสุขเป็นสถานที่สำหรับผู้ประพาศความดีงาม และนรกถือเป็นแดนแห่งความทุกข์เป็นที่สำหรับผู้ประพาศผิดหรือกระทำแต่ความชั่วร้าย แสดงให้เห็นว่ามาตรฐานทางจริยธรรมของมนุษย์ย่อมสอดคล้องกับความ เป็นจริง โดยตัวของความเป็นจริงเองจะเป็นตัวตัดสินความดีและความชั่วของมนุษย์ ซึ่งความดีก็คือสวรรค์ ส่วนความชั่วก็คือภาพในเมืองนรก ความดีและความชั่วในลักษณะนี้ก็คือเป็นสิ่งที่มียุติจริงโดยตัวของมันเอง โดยเนื้อหาของภาพได้สื่อถึงคุณธรรมความดีที่มนุษย์ได้ทำไปนั้นย่อมมีผลอยู่ในตัวของมันเอง ไม่ว่าจะเป็นการทำดี (สวรรค์) หรือทำชั่ว (นรก) ย่อมเป็นสิ่งที่กำหนดตัวของการกระทำนั่นเอง (ภาพที่ ๘๗)

๕.๓ สรุปแนวคิดทางจริยศาสตร์ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้สื่อแนวคิดทางจริยศาสตร์คือ

๑. แนวคิดเรื่องอุดมคติสูงสุดของชีวิต สื่อว่าความหลุดพ้นคืออุดมคติสูงสุดของชีวิต การจะบรรลุจุดหมายนั้นได้ ก็โดยผ่านการกระทำที่สัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ คือ สัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกัน สัมพันธ์กับสังคม และสัมพันธ์กับสัจธรรมหรือความเป็นจริงของโลกและจักรวาล ซึ่งอาจจะเป็นไปในลักษณะที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน หรือเป็นตัวขัดขวางก็ได้

๒. แนวคิดเรื่องมาตรฐานแห่งความประพฤติทางจริยธรรมของมนุษย์ ปรากฏทั้งสัมพัทธนิยม และสัมบูรณ์นิยม สัมพัทธนิยมเป็นการแสดงถึงการตัดสินใจเลือกกระทำความดีหรือการกระทำสิ่งใดว่าดีด้วยตัวของมนุษย์เอง ส่วนสัมบูรณ์นิยมแสดงถึงว่าค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่มียุติจริงเป็นสัจธรรม และเป็นตัวตัดสินความดีความชั่วโดยตัวของมันเอง เช่น เมืองสวรรค์คือสถานที่สำหรับผู้ทำความดี และเมืองนรกเป็นสถานที่สำคัญผู้ทำความชั่ว ซึ่งไม่ได้ขึ้นอยู่กับตัวของมนุษย์แต่อย่างใด แต่เป็นไปตามสิ่งที่มนุษย์ได้กระทำไว้.